

Борко Т. М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи
ВП «Миколаївська філія Київського національного
університету культури і мистецтв»

ТЕКСТ І АСПЕКТИ ЙОГО РОЗГЛЯДУ В КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ОСНОВ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Анотація. У статті йдеться про текст і аспекти його розгляду в контексті лінгвістичних основ документознавства, зокрема документного тексту. На сучасному етапі лінгвістика тексту документа інтегрує досягнення нових теорій і галузей знань. Перехід до інформаційного суспільства супроводжується зростанням обсягів документованої інформації в усіх сферах людської життєдіяльності. Зростає роль тексту документа як носія соціальної інформації.

Ключові слова: текст, документний текст, лінгвістика тексту, термінованість тексту, монологічний текст, документна комунікація.

Постановка проблеми. Розробка наукових лінгвістичних основ документознавства спирається на фундаментальні знання про текст, його теорію. Термін «*текст*» – багатозначний, і порівняно недавно виокремилася окрема галузь знань – текстологія. Текстологія (від лат. *textum* – тканина, зв'язок і грец. *λογος* – слово) – допоміжна літературознавча дисципліна, яка займається дослідженням і тлумаченням художніх текстів, щоб донести їх до читача в первісному, задуманому автором вигляді [1, с. 237].

У практиці наукових досліджень текст мовного твору тривалий час вважався специфічним об'єктом аналізу літературознавства, а текст як об'єкт лінгвістики був обмежений рамками пропозиції.

На сучасному етапі розвитку лінгвістика тексту інтегрує досягнення нових теорій і галузей знань, орієнтованих на мовлення, акт комунікації. Цю науку стали визначати як таку, що вивчає сутність і організацію передумов та умов людської комунікації. Текст перетворився на складну комунікативну структуру, за допомогою якої здійснюють комунікацію автор (беруться до уваги його психологічні, ментальні, соціальні, культурні та інші властивості) й адресат (із його рівнем сприймання), враховується ситуація (простір і час).

Лінгвістика тексту досліджує широке коло питань: виділення одиниць і структур на рівні тексту, виявлення закономірностей побудови текстів, проблеми реферування текстів і запису їх семантики, породження і сприйняття тексту, його інтерпретації тощо, також різноманітні дослідницькі підходи до вирішення цих проблем [2, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення лінгвістики тексту як самостійного мовознавчого напрямку зі своєю теорією і практикою відбувається у 60-х рр. ХХ ст. Своєрідним центром її формування вважають Німеччину, у якій виходить друком низка наукових робіт (І. Штерн, Т. Радзівська, О. Селіванова, Ю. Степанов, С. Гриньов, Р. Харвег, Я. Петефі, О. Москальська, С. Шмідт, В. Дресслер, І. Гальперін, О. Арнольд, В. Одинцов та ін.). Великий внесок у її розвиток зробили філологічні школи різних країн. Зокрема Лондонська, Французька функціональні школи, радянська філологічна традиція (текстова концепція М.М. Бахтіна 40–50-х рр.).

Мета статті. Головна мета цієї роботи – розглянути та проаналізувати текст і аспекти його розгляду в контексті лінгвістичних основ документознавства, зокрема документного тексту.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується різноплановістю дефініцій тексту. Для документної лінгвістики базовим є визначення видатного вченого у галузі загальної теорії тексту І.Р. Гальперіна: «текст – це результат мовотворчого процесу, якому властива завершеність, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу цього документа, який складається з назви (заголовка) та низки особливих одиниць (надфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, які мають певну цілеспрямованість і прагматичну установку» [3, с. 18].

Сьогодні є різні концепції, у яких поняття «текст» інтерпретується по-різному, залежно від того, який аспект тексту в них виділяється як провідний.

Таким чином, різні погляди на текст визначають можливість його розгляду як певної абстрактної схеми, моделі складного завершеного цілого та як конкретної реалізації цієї моделі [2, с. 23].

Відзначимо особливості документного тексту як складного лінгвістичного об'єкта, завершеного в смисловому плані, що має властивість цілеспрямованості і володіє комунікативним змістом.

Документний текст – функціонально, змістовно, структурно і нормативно завершена мовна єдність, що є основним комунікативним компонентом документа, скріплене модальністю, яка є похідною від функціонально-нормативних умов документної комунікації і відповідає уніфікуючим або стандартизуючим правилам.

Основні особливості документного тексту можуть проявлятися в різних аспектах. Однак, із погляду документної лінгвістики, С.П. Кушнерук відзначає такі:

– високий рівень уніфікованості. Щодо всіх основних параметрів документів діють системи обмежувачів і регуляторів у вигляді стандартів, уніфікуючих інструментів. Значною мірою ці обмежувальні і регулюючі механізми працюють у виборі й організації мовних засобів, що використовуються в текстах документів. Уніфікація, що реалізується стосовно лінгвістичного складу документних текстів, пов'язана з уніфікацією самої системи документації. Якщо розуміти уніфікацію як приведення до єдиної форми, до однаковості, то щодо документних текстів це означає високий рівень однаковості лексико-фразеологічних одиниць, що використовуються в документних текстах однієї функціональної групи; наявність уніфікуючих правил, зразків і списків лінгвістичних засобів, які

повинні використовуватися в документних текстах. Уніфікація реалізується і через надання документальним текстам єдиного зовнішнього вигляду, що пов'язані з таким лінгвістичним параметром, як композиція тексту;

- обмеження компонентного складу. Одночасно з процесом формування системи лінгвістичних засобів, які можуть або повинні бути використані в документних засобах, уніфікація доповнюється обмеженням набору лінгвістичних одиниць, знаків, символів, які можуть входити в документні тексти. Документні тексти відчують досить жорсткі заборони на використання одиниць, що суперечать правилам, традиціям і умовам документної комунікації. Таким чином, процес регулювання одиниць, що входять у документні тексти, включає дві основні дії: 1) пропозиція систем документних одиниць, які відповідають уніфікуючим правилам, і 2) введення обмежувачів, що забороняють використання широкого спектру мовних одиниць, які не відповідають сформованим правилам і уявленням про склад одиниць документних текстів;

- використання невербальних складових частин. Одним із яскравих якісних характеристик документних текстів є використання в якості компонентів тексту невербальних складників: таблиць, графіків, схем, діаграм та інших формально-графічних компонентів. Однак в інформаційно-довідкових документах, у текстах планових, звітних, аналітичних, довідкових документів використання невербальних компонентів не тільки бажане, але й обов'язкове, оскільки це не тільки підсилює комунікативну ефективність документа, але і сприяє його формалізації, відповідає уніфікуючим тенденціям;

- безобразність і ситуативність. Ці якості документних текстів мають різні підстави.

Безобразність передбачає не тільки однозначність у розумінні змісту документних текстів, а й відсутність будь-яких емоційних забарвлень документного тексту в цілому або його частин. Документний текст не допускає багатозначності, що включає емоційно-образне забарвлення тексту, можливості різного тлумачення, заснованого на включенні в текст елементів, що володіють емоційно-образним забарвленням; виключається суб'єктивне і багатозначне ставлення до того, про що йдеться в тексті документа.

Ситуативність документних текстів проявляється в однозначному і змістовно зумовленому зв'язку між подією, ситуацією, що склалася, і документом як реакцією на ситуацію. Можна говорити про зв'язок між реальним процесом офіційно-ділових взаємодій, конкретних операцій і професійних дій з одного боку і системою комунікативних дій у певних формах, які відповідають ланцюжку ділових процесів, з іншого. Документи є інформаційними корелятами реальних ситуацій у галузі економіки, юриспруденції, менеджменту, державного управління та інших послідовних складних операцій, які мають документний супровід;

- неоднорідність текстів, зумовлена відмінностями в функціональній віднесеності. Вивчення різних типологічних якостей документів дозволяє зробити висновок, що різноманіття документованих ситуацій, різні цілі документів сприяють появі досить великого типологічного розмаїття документних текстів. Функція документа проявляється і в його композиційній структурі: лінгвістичні ознаки контрактного тексту є «мовним дзеркалом» функцій контракту, його прагматичних характеристик. Лінгвістичне розмаїття в межах всієї множини документних текстів формує внутрішні групи документних текстів;

- термінованість текстів. Однією з принципів особливостей документних текстів є їх термінованість. Під термінова-

ністю розуміється активне використання лексико-фразеологічних одиниць, які можна віднести до термінів.

Термін – слово або словосполучення, яке відображає спеціальне поняття, відтворюється в текстах обмеженою предметною галуззю і має тлумачення у вигляді дефініції, суворого логіко-сміслового визначення, зміст якого не може змінювати за бажанням суб'єкта. Дефініція визначається однаково для носіїв мови, які займаються однією і тією ж професійною діяльністю;

- монологічність і непрямая форма викладу. За винятком такого функціонального виду документів, як протоколи, тексти документів мають монологічний характер.

Монологічний текст – це текст, який є результатом фіксації мови однієї особи; текст, у якому представлений один автор [4]. Ця обставина є важливим для умов і результату документної комунікації. Текст стає більш однорідним як із погляду своєї організації, так і з позицій суб'єктної визначеності: конкретизується адресант документного послання. Крім того, монологічність пов'язана з функціональними завданнями документів, із їх констатуючим, директивно-зобов'язуючим характером;

- комунікативна повнота, зумовленість регламентуючими умовами комунікації. Документна комунікація часто передбачає документний обмін, ситуації, за яких адресант і адресат міняються ролями, обмінюючись інформацією, що має документну форму. Кожний наступний документ відповідає специфіці позамовної ситуації, що складається в предметній галузі, яка обслуговується і оформлюється за допомогою документних засобів. Відповідність того чи іншого документа певній виробничо-діловій, технологічній або науково-виробничій ситуації, кореляція між документом, обмежена видовою віднесеністю, його лінгвістичними параметрами і фрагментом реальних виробничих процесів і станів дає підставу говорити, що документний текст має властивість повноти з погляду уявлення певного фрагмента реальної дійсності. Ці міркування набувають особливого змісту у дослідженні уніфікації документів і текстів, що до них входять. Комунікативна повнота документного тексту полягає в тому, що текст, який входить до документа, вичерпує фрагмент реальної дійсності, якому документ присвячений. На відміну від текстів художніх або публіцистичних, документні тексти практично не припускають продовження самих себе, можлива лише поява нового документа, навіть якщо за своїми видовими параметрами він збігатиметься з попереднім документом [5, с. 31–37].

Природа тексту документа така, що він не повинен містити суб'єктивно-оцінних елементів (однак службові записки, листи менш стандартизовані), привнесення особистого ставлення до справи (особи). Крім того, безособовість викладу в текстах документів унеможливує оцінку подій, емоційної реакції. Штучні мови також не допускають різних тлумачень і створюються для певних вузьких потреб, наприклад, мови математичної символіки, шифрів, індексів, комп'ютерного програмування [2, с. 84].

Висновки. Теоретичний розвиток лінгвістики і закономірне включення тексту документа до багаторівневої системи лінгвістичних одиниць активізували дослідження різних типів текстів (наукових, технічних, виробничих, службових), зумовили практичні потреби визначення загальних принципів їх структурної організації та правил ефективної побудови. Комп'ютеризація стимулювала пошук лінгвістичних принципів їх автоматизованої підготовки, трансформації, аналізу й оцінювання, сприяло розвитку лінгвістики тексту документа.

Література:

1. Пізнюк Л.В. Лінгвістичні основи документознавства: навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2007. 355 с.
2. Поберезька Г.Г., Волинець І.М. Лінгвістичні основи документознавства та інформаційної діяльності: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 351 с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981. С. 18.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. К.: Вид. центр «Академія», 1999. 288 с.
5. Кушнерук С.П. Документная лингвистика: учеб. пособ. М.: Флинта, 2008. 256 с.

Борко Т. Н. Текст и аспекты его рассмотрения в контексте лингвистических основ документоведения

Аннотация. В статье речь идет о тексте и аспектах его рассмотрения в контексте лингвистических основ документоведения, в частности документного текста. На современном этапе лингвистика текста документа интегрирует достижения новых теорий и отраслей знаний. Переход к информационному обществу сопровождается ростом

объемов документной информации во всех сферах человеческой жизнедеятельности. Растет роль текста документа как носителя социальной информации.

Ключевые слова: текст, документный текст, лингвистика текста, терминированность текста, монологический текст, документная коммуникация.

Borko T. Text: aspects of the textual document in records management linguistics

Summary. The article reviews the main concepts of the text in general and describes some aspects of the textual document in particular, based on the fundamentals of records management linguistics. At present, records management linguistics combines the latest gains in the theory and practice of knowledge. Passing to the information society is marked by an increase in the records information volume in every sphere of human activities. The role of the textual document seen as a messenger of social information is growing.

Key words: text, textual document, records management linguistics, text terminology, monologic text, records flow.